

האמנם גזירה היא?

(סוף מעמוד 5)

למך לרעת למה באמת לא הצליח רם לכבוש לעצמו את החירות, חירות זו שישעיהו, שעומס בית־שנים, דורש בה דברים נאים: "לדידי אני דומני כי התשוקה העמוקה של בני־ארם היא החירות. אלה שיצאו להקריב את חייהם בכל הדורות לא הלכו לנצח. והלכו הם לכבוש לעצמם את החירות" (עמ' 158). פשיטא, לא־ישראל־חובי־המוריי גות כיבוש החירות האמיתית קשה שבקָטִיִים — ואילו קשיים רק עושים את זה נרצה יותר, ערב יותר, אך כאמור: מחבבת הסופרת את הסתום. כשאנו מותחים את הספר הרי לא יִק חיון של נסים, נכדי־המלחמה שרנלו האנת' קטועה וידו האחת משותקת למחצה, אלא גם חיון של אברם,

החוק, המתמדה, הכובשני, גם חיון שלו כבר הם כחיי אולם דגי־זהב באקוואריוםים, שנסים מאירם באור־השמש, אותם דגי־זהב טרופיים, זעיר־רים וססגוניים" שגראו "כמנמנים ב־שוטם" (עמ' 19). נסים שקט יותר, מזוכך־יסורים, שקוע בתוך־תוכו ב־משהו פגור, שמעבר למחשבות" (שם); אברם עדיין מקרטע. עדיין מצויים בו שיירי מרי, שיירי שנאת רחובי־המוריי גות, שמסמל בשבילן כל שפלות־מעמדו, אך שוב אין אלה אלא כי מרפנר־יעונית, שאין בהם כדי לפרוץ הקמורות — ונאמר בגלוי: קמורות זו שאין הקורא בטוח, שאומנם ה־חיים, ולא הסופרת, פרטוה כזאת לרגליו.

(המשך יבוא)

האמנם גזירה היא?

מאת עזריאל אוכמני

ד

עשויה להוציא את הפרווה למרחבים ולאכלסה אנשים חיים.

ה

ואף על-פי-כן נתברר שלא די בעיצוב הריאליסטי בלבד, סיפורו של נתן שחם "ארמון אליו" ודאי סיפור ריאליסטי טי, ועם זאת מולך גם הוא אל מבוך סתום. שיצירה ריאליסטית שאינה נזי שאת גם אידיאה, רק נוסח שלה, רק בליה כלים ריאליסטיים ולא כן תוכה. שכן גם היא אינה בוחנת את החיים למהותם, במצבים הטיפוסיים — בזרימה, בהתקדמות, בחלילת-שינויים — אלא בארעי שבהם, בקפוא ועומד, בפארודיסטי-מזווה.

מהי עלילתו של הסיפור?

ארמן, איש צעיר יליד מארוקו בא לבקר את מכרו העובד באחד הקיבוצים כפועל שכיר בכניין, פוגש שם את אליו, גערה מחברת הנוער המתח נכת במקום, ומתאהב בה. מן המבט הראשון, אבנר, מזכיר הקיבוץ, מסייע בידו לשהות בקיבוץ ולשאת את הנערה לאישה. טורח לקרבו, לחבבו על ידי בריות, לעלותו עליוי אנושי, וסופו — נחל תבוסה גמורה.

הבה נבחן מגוף הספר אם היה הכרח בסיוע זה, אם אומנם הוא תוצאה מחוייבת המציאות המתוארת. או בלשון אחרת: האם פרס זה אומנם יוצא ללמד על הכלל, כפי ששחם מאלצנו להסיק: "אתה זורע קטניות ויוצאים לך חרדלים. אתה נותן להם אהדה אנושית והם משליכים אותה לכלבים, לבחון אם אין בה דעל טמון".

הסיפור נקרא על שם ארמן ואליה, אך האמת, דמיוניתה הפועלת ארמן ואבנר, ואילו הנערה אינה אלא בחינת גייר-לאקמוס זה שבכוחו בוחן המחבר במעבודתו את השפעת השהייה בקיבוץ על אופיו של ארמן. יחסו של ארמן לאליה צריך לגלות אם אומנם יש בכוח הקיבוץ — מקום של שוויון גמור ויחס-כבוד לאדם, ואם כן מקום שונה מעיקרו מזה שגדל בו גיבורנו — אם יש בסביבה מחנכת כזו כדי לחולל אילה שינויים בנפשו ובי-ובהתנהגותו של ארמן, אם יש בה כדי לעקור מליבו דעות-קדומות ולהנביר את כוח-התבונה על אלימות-יצרים, וי ממילא להוציאו מן הבדילות ולמזגו עם היישוב וסדר-חיו.

כבר סיפרנו: שחם מלמדנו, שהי תבונה חלשה מן האמונה-התפלה וי הדעה-הקדומה, שההכרה רסויה מן הדין ואין תקנה. מכלי-מקום לשנים מרובות מאוד. ארמן, שבראשית הסיפור נשבע לאבנר, כי בראותו את הנערה, "כמו התפוצץ לו משהו בבטן באה לו אהבה. לפני העיניים היא עומדת כל הזמן ואינו יכול להירגע. ובלב אצלו ככה ככה"; באמצעותו מגדפה את "הטמבלית השחורה" שלו, כשפחה חרופה, בסופו קם עליה בסכין להורגה, בועט בכריסה שבין שיניה כדי להמית את ולדה, וכל כך משום שחברו סיפר לה, כי אימה של אליו זונה בפס, וגם היא עצמה נמכרה בצעירותה יחד עם אחותה עליוי אביה לערבי עשיר אחר. כתם זה שהטילה על משפחתו אין להעבירו אלא ברם, ולא בארמן בלבד הורס שחם את מעט המידות הטובות, שדומה, כבר כבשן לעצמו, אלא גם באליה, חניכת חברת-הנוער: יסודות סיפול בתינוקות, כללי נקיון, הרגשת השוויון האנושי, כל מה שהשיגה בקיבוץ מעורער בה בי סוף הסיפור. נמצא: כל התקדמות, ולא נבוש לומר: כל התעלות, ולו מידתה כגרגר-שלי-חרדל, רק מדומה היא, רק מראית-עין.

ו

ג. שחם נותן את ארמן בקווים חריפים, מחודדים מאוד. אפילו פה ושם מופלגים במהבון. בדרך זו תופסנו בתוקף לרואה: ראה בן עטו החיים נבחר זה הסוב בשורשו! יתם מכלש בו את תכונותיהם של (המשך בעמוד 6)

י. הגול נטלה על עצמה משימה גדולה וחשובה: להראות את ההתנגדות הריאלית המצוייה בסדר עולמי זה של חיינו: שבין הוואדי וההר, בין החובה-המוריגות ורחוב-החחילות, התנגשות שאינה יונקת מהבדלי מוצא עזתי בלבד, אלא מן הסתם גם מהבדלי מעמד חברתי, אך תחת להמשיך כי-צקיבות בקו הנכון, קו הרהוריו של אברם "לעזאול, אמר בליבו, כמה מחירוי שיש אנשים שקובעים עליונות של בני-אדם" (עמ' 332), ולבקש את האשמים ולנגש אנשים באנשים, את הקפוא ועומד במחולל-מורות — תחת זאת עקרה את הבעייה מאדמתה וכפתה על גיבוריה לשאת את מוצאם כגורל. נסים אופר לארלה: את חושבת שאפשר להבדיל במחשבה בין החיים ובין הגורל? (עמ' 265). די נסתכל נא מקרוב: המושג גורל אינו כאן במובנו המצוי למשל בספריו של תומאס מאן: זה מה שמכנים גורל ושאינו ביסודו אלא מה שהננו בעצמנו (ויודויו של השאפן פליקס קרולי, עמ' 143). היינו, בחירה, שבסופו של דבר, האדם עצמו אחראי לה ועתיד לתת עליה את הדין, אלא במובנו הקדום, היינו, כוח כומא שאין שום ילוד-אישה יכול לעמוד בפניה, כוח ההופך את החיים כולם בדידות וי-סחרים וחוסר-הגיון ומועקת עולמים.

מכאן פרסליותן של שתי הדמויות הראשיות, שמעצם טבען — אילו לא עוה עליוי הסופרת — ראויות היו לשמש ביטוי לכוח העולה ופורץ וגובר על דעות-קדומות וי-אפליה עזתית: אברם מזה וארלה מזה. מה עשתה י. הגדל? הרסה את הצמידות לחיים, את אברם העלימה מייד עם תחילת הספר מעינינו וי-אילצתו לתעות, כנשמה ערטילאית זה, אישם בין סימטותיה הליליות של העיר: על ארלה גורה בפשטות שתיקה של התחמקות. היא שותקת בבית, היא שותקת ברחוב-הסדריגות. החיים, חיה שלה, ניגרים לידה, מן הצד, אינה מתמרדת, אינה מנסה לשנות דבר, נספחת כקולמית זו. החיים, שהיא חיה אותה בעיקר בזכרונה, הם כאבני-פסיפס זעירות אלה, דהויות" הומן, ששוב אינן מצטרפות לשום שלמות.

כאן מישגה החמור של י. הגול: פתחה בעוז ונרתעה, ביקשה מעשה והורתה: אין אדם אלא אדם עקוד; ואין חיים אלא בויתור ובהשלמה. ביקשה לקרבו לבעייה, לאלצנו לי-ראותה, לזרנו לבקש לה פתרון — והוסיפה טישטוש, וברי, הוויכוח אינו מקרן-חנות של תורות מקובלות מראש, של תפיסת-חיים והשקפת-עולם, אלא מגופו של ספרה שלה, מן ה-אנשים שהפיחה בהם היא חיים וי-גודרה. ליטול מהם את רצונם. הם העומדים ומקטרגים עליה באילמם הי-כפוי. החיים שהעלתה ועצרם בעצם עירוצם וביטלה בהם כל התפתחות וכל צמיחה של הכרה והדחיסה בהם הלכיינמש וחזיונות רפויים — הם שתובעים מידה את עלבונם.

הפסיכולוגיזם הרובץ על "רחוב ה-מדרגות" כמועקה, ושאינו בספר דרך מדרכי מלאכת-המחשבת הספרותית, אלא תפיסת-יסוד — הרס כאן את החיים, המית את חיותן של הדמויות ופצלן פצלות וגמצא, כבאותה אימרה על הבצל, שאין מאחוריהן דבר. אם נחקה דרך-דיבורה של מלכה שאומרת על רם "שיש לו לב בלב שלו" (עמ' 12), נאמר, כי י. הגול המיתה את הנשמה שבגשמת-אדם, עירטלה אותה מכל אוצרותיה והניחתה עירום וערייה, וי-טסת מצינה ומנכר. והרי הסיגנית זה היא מהותה של ספרות ולא הסקציה. והרי האדם מתגלה לשורשו בפעילה, בשאיפה ובהיאבקות ולא בכסיסת זכרונות וב"אנאטומיה" של נפשו.

שוב נתברר: רק דרך העיצוב הי-ריאליסטי הרואה את האדם במכלולו

האמנם גזירה היא?

(סיף מעמוד 5)

כל מקופחי סדרהחיים הדורסני, שי איזולתם ורישעתם של אנשים גדלו בהם את ביטחונם, את הרגש הטבעי של שוויון, של אימון הדדי וכבוד אנושי — בראשובראשונה כבוד לי עצמם, ארמן משתמט מכל חובה, אין לפניו אלא הגאווה, "תיסקיו" וי טובתעצמו. הוא מתרסס ונוח לרותח, לצאת מן הכלים, להיפגע בכבודו על כל ספקליצנות, הקפיד על כבודו עד לירי גיהודי, ועלידו כך הוציא עצמו טכיל חכרתם של בניגילוי שי במקום, וברור שבדידותו זה, שבעצמו מגלגלה עליו, משמשת לו עדות נר ספת, שאין מתיחסים אליו כשווה לשווה, הוא השדני כלפי כל האנשים, שכן חוקה שכל איש שמהקרב אליו אין כוונתו אלא לרמותו, עכשיו הוא יודע שאין להאמין לשום אדם אלא לבני המשפחה... איבת עולם בין הי משפחה לבין העולם כולו... אין אהבה בעולם, אין יושר, אין רחמים... יש משפחה". כשאבנר, מוכיר הקיבוץ, משוחח עמו כשוחח איש עם חברו, הוא בא במבוכה, סדרעולם מתערער; ורק משאבנר אומר לו "הן לי בבקשה את הניירות שלך" נחה דעתו של ארמן: "מלתהקסמים ניירות הצמיחה ביניהם מחיצה של סמכות. סדר עולם נחברר, יש מי ששואל שאלות וחוקר חקירה, נסתלקה, מבוכתו".

ארמן הוא היפוכה הגמור של אותה חברת דמויות נאות, שיצר שחם בי ספריו, אנשים שבמה שלא היו עוסקים לעולם הם אנשיחובה, אנשים של מוסר שאינו מוסר מלומד כי אם הכונה והתנהגות, באחת, אנשים שי אנושיותם לעולם מעילה, שארבישרם של אבי ורם מתמיד אנחנו, של יהודית מ"בחדר", של שוקה מ"וד הגורל", הוא בסיפור שלפנינו אבנר. אבנר מתון במעשיו, מיושב בי דעתו, אנושי מאוד, מעשיו מכונים עלידי אנושיותו ולא עלידי "עקרו" נות". כשזועדתהחברים הובעת ממנו שישלח את הונג מן הקיבוץ, שאנחנו איננו מוסר פילנטרופי והתדר נחנץ לבנים החוזרים מן הצבא, משיב אבנר — והאירוניה שבדבריו מבליטה מאוד את הרגש החם שבלבו: "ברוך לי גאולת האדם, מה איכפת לך אם נושיט, ככה לפעמים, אצבע אוהדת לאיזה יצור מיסכן ועלוב — — אפילו בלי אשליות שאנחנו סותרים את הבעיה השלמה... ככה, סתם, ברגש". אפילו כשארמן מרים טכין על אליו והניעה השעה להרחיקו מן הקיבוץ, משהה אבנר, כי "הרגש האנושי מהקומס", ראינו איפוא: אבנר וארמן שני עולמות, שני היפוכים, לשעה נפגשו זה עם זה, התנגשו זה בזה, והשאלה: כלום ממה שהראה לנו שחם כורת הוא שדוקא אבנר ינתל תבוסה?

לי. מוסינזון הסופר הרבה מיגרעות, ואולם ממעלה אחת שבו אין להתעלם: ארזנו כרוייה לשמוע ועינו פקוחה לראות. הוא יודע להעלות בעיות "בוערות", לעורר תשומתלב לקיומן, אלא מאי, תוך כדי העלאתן בכונה רצויה הוא בוגד בכונתו, כך, למשל, ביקש לעורר אהבה לאיש מארוקה, קאזאבלאן, ולמעשה הנביה מחיצה: "הצליח" להוכיח, כי אף"עלפיהן קאזאבלאן ברייה לעצמו הוא, קרייה משונה שלא מן היישוב, את אחותנו ואת בתנו לא נשיא לו, הצופה בהצגת המחזה שלו "קאזאבלאן" אינו יכול לשחרר עצמו מן הרושם, שי להוציא שתייםשלוש דמויות האשכנזיים, כל האנשים האחרים עקמומיים, המהונניים, בעליחטוטורות, פשיטא שי אפשר להויל עליהם דמעה, אולי גם להכבם בחיבה זו שאינו מחייבת לי קירבה יתרה ודייה, לכל היותר, בי טפיחה על הכתף, אך בשום פנים לא לכבודם. והרי אין שוויוןאמת מתוך ריגוש סנטימנטאלי, אלא מתוך כבוד הדדי; אין חירותאמת אלא מתוך שמירת כבוד איש על חברו.

אין אנו חסידים שוטים כדי להכתיש, שאמנם קיימים וקיימים בין יוצאי הי תפוצות השונות הבדלים פסיכולוגיים רוחניים עמוקים, פרי דורות ומשטרים ורמותהתפתחות שונים, — אנו מת' כוונים לומר, שדרך תיאורו המוגזש ו"הצבעוני" של י. מוסינזון כבא לי' הבליט הבדלים וואולוגיים מעצמהטבעי, משל מכריז: הביטו וראו נא, אנשים חביבים, סוג רביעינין של הולמי"עלי שתיים!...

בדומה לכך — וכבר נזכרנו לנו השעה לעמוד על כך במקום אחר כיהר הרחבה — נמצא הבדל בין תיאורי סופרים שונים את התימנים, ולבין תיאוריו הנלבכים של מ. טביב, הללו נמשכים ראשיתכול אחר הי משונה שבהם, האכזוטי והיוצא"דופני, ובין כה ובין כה מיטשטש שלא כמתכוון הצד האנושי, אותה שותפת אנושית עמוקה הקושרת כניאדם מ' עבר לכל מחיצותמוצא וגווןעור; לעומתם מ. טביב נמשך ראשיתכול אחרי האנושיהכללי שבגיבוריו, ומש' מעלהו את זה פשיטא שמלבישו לבוש אטנירגיונאלי שהולמו.

כיוצא בזה גם ההבדל בין ראייתם את גיבוריהם של סופרים "איכרומא" נים", או "כושומאנים" שונים ובין ראייתם של סופרים שצנחו מקרב המונים, מאומת"כפרים, ויודגש ברור: הבעיה אינה במוצאו של הסופר, אלא במידה המצויות ביצירה של אותה הורהו גדולה, אותה שותפתאמת וקירבהאמת, שאנו מכנים הומא" נייה.

חוששני שמשוה בדומה לגיל אירע הפעם גם לנו, שחם: נחפס לדיוקנו"שלי נושא ולא לתיכנו, לתודודיזיוזי ולי

צבעוניותו ולא לפנימו. אילו היה מת' כוון לתאר בספרו מקרה מסויים בלבד — והוא בהחלט מן המציאות — אפשר קיבלנו אפשר לא קיבלנו, אך שחם במפורש מכליל, כשרוננו הוא שאונסנו לראות בארמן לא רק פרט לעצמו, אלא גם נציג לעדה גדולה ומסועפת, שהם מושכנו באוונים ללמוד את המוסרהשכל: "אין קפיצתהדרך ואין דברים נעשים בקצב של בעלי חלומות, דרוש אורחרות", ואילו מוסרהשכל זה לא בכוחתפיסתנו אנו לומדים כי אם כפוי הוא עלינו מי למעלה.

מה שהשכילנו שחם לראות לא זאת הוראינו עלידו, וכי חסר היה אבנר אורךרוח? וכי אמנם היה בעלי חלומות, שביקש "להרים את ארמן למקום שהוא למעלה מהישגו"? בכל דפי הסיפור ראינו את אבנר כראות איש"מעשים, איש מפוכח וגלויעינים המכלכל את מעשיו בבינתלב ושוקד לעלות את ארמן פסיעה אחר פסיעה, שחם מקטרג על אבנר: ביקש להרים את ארמן "למקום שהוא למעלה מ' הישגו", ואנו משתאים: עד כדי כך מזלזל המחבר בארמן שלו? שאם מעט זה, ועירמועיר זה, שביקש ממנו מוכיר"הקיבוץ הוא למעלה מיכולת הישגו, היכן מצויה זו בכלל?

שחם שחם, וסתמה זו בתקולה גזירה.

ואל יאמר: אין הסופר חייב לתת בסיפור אחד קצר "הכול" — פשיטא! אלא שהמדובר כאן אינו בנתיבת "הכול", המדובר בנתיבת האמת הי מציאותית השייכת לעניין, אמת שהסופר עצמו רמו על מציאותה, ולי ראבון לב הקורא הסתפק בכך בלי שיהא עושה את המלים גם דמות תיה, הבקורת אינה משיאה עצות, היא אינה יודעת "יותר טוב" מן הסופר, היא רק שוקדת לקרוא יצירתו של סופר מתוך אותו דיסטאנס המאפשר לראותה משל עולם שלם היא, מכאן זכותה לפתוח בויכות, משערים אנו איפוא, שאילו היה שחם נותן, למשל, ליד ארמן ואילו גם דמות אחת, או שתיים, מבין חברתהנוער שבקיבוץ (כמרומי, בני אותו מוצא ואותה ארץ), חברתהנוער — שמעו! שמעו! — "הנהונה כיום ללימודים ולשאלות חברה ולבעיות העומדות ברומו של עולם", היה משיג בסיפורו כוללות, זו שהיא חובה על כל יצירה ספרותית, אם ארוכה ואם קצרה; זו שהיא מעלה ממעלות סופראמן לראות כאחת את הרבגוניות שבחיים, את המהוסך ו' והמנוגש שבהם המשתכסים זה לתוך זה ועושים יחד זרם חי של תשוקות ושאישות, שעם כל פיתוליו ועיקוליו לעולם גורף קדימה.

ושחם הוכיח כבר, שיודע הוא לע' שות שימוש אמנותי נאה בכוח ההכ" ללה, למשל ב"וד הגורל" — קוואזי פאנטאסיה זו הרוטסת כולה אמת ו' חיים — סיפור שמבחינת הנושא הוא האיך"גיסא של "ארמן ואליו", שזה כיוונו למעלה וזה כיוונו למטה, ואילו מבחינה פורמאלית מגלה קירבה רבה אליו (דרך עיצוב הדמויות עלידי החי רפת הקחים עדי כדי הפלגה; ריבוי סיטואציות משונות"זופלאות; כרוניק" ציפה מסוימת של המסופר; טון עניי גייבש, כביכול "מדוח", וכו').

כבר הדגשנו: אין הבקורת באה להי שיג מבחוק, מתוך הנחות מוקד' מות, כי אם מפנימה של היצירה, מאקי לימה, באליו מניח שחם התקדמות מה — ולו אך לשעה, שבסוף הספור הורסה שחם גם את זו מתוך הנאה מרושעת משהו. אליו, שהמדריך מעיד עליה, כי היא "מצווארה ומעלה בת עשר ומצווארה ומיה אשה מוגמרת", "האטומה לכאורה כאבן השדה", המי חבר מעיד עליה, כי "וחוש לה לה בין מה שאחרים משיגים בטאמני שי כל, מותר אדם מהו — — לכבד את יתרון הערך האנושי על ידי הש' כל". כאשר במסיבת חתונתה שתו פועליהבניין השכירים "קצת למעלה מן המידה הראויה והשמיצע דברים מגונים", היה הרבר "לתמהונה של הכלה, חניכת חברת הנוער", כך מטי עים המחבר את כוונהחינוך באליו שאינה גיבורה של הסיפור ואין השומת לב הקורא מרוכז עליה; בארי מן, הממולח והזריר, גיבורו של הסי' פור, שכל תשומתליבנו — וכוחו של שחם: גם חיבתנו — נתונה לו אין המחבר מניח שום התקדמות, מסוף הסיפור ועד סופו ארמן אדם מוגמרי, נפשו מוגמרת וחגובותיו מוגמרות. הכול נתון בו מלכתחילה ולא שינוי מקום ולא שינוי חברתאדם עשויים להשפיע עליו, מכאן הדחיסות שבספי פור הקרובה לזו שב"רחוב המדרגות"; מכאן המחנק שבו על אף הטון הק' ליל, ואפילו המשעשע לעיתים, שהמחי בר נקט.

נראה לנו, שיש ב"ארמן ואליו" משום חזרה לראייה שדומה היה, שחם כבר נשתחרר ממנה.